

GLAD SUVREMENOG ČOVJEKA ZA ETIČKIM VREDNOTAMA

Dr Josip Sabol

UVOD

Na početku ovog izlaganja evo nekoliko napomena teoretsko-metodološke naravi.

Odmah želim naglasiti da neću teoretski raspravljati o gladi za etičkim vrednotama. To bi me vodilo k jednom određenom filozofiranju na temelju jedne određene slike čovjeka. U mom slučaju to bi bila kršćanska slika čovjeka iz koje crpim uvjerenje da čovjek ne može dulje vremena živjeti bez viših etičkih vrednota, bez jedne transcendentne orijentacije. Odatle također proizlazi moje uvjerenje da je čovjek jednako danas kao i jučer gladan za metafizičkom puninom, za potpunim ostvarenjem svog čovječstva. Ovo je zapravo egzistencijalna spoznaja prošlih tisućljeća, izražena jasnije ili slabije, već prema okolnostima. Uvjeren sam također da ova težnja za puninom može naći ostvarenje i smirenje jedino u Onom koji nas je iz ništavila pozvao u pozitivnost.

Ali ovdje se ne radi o mom osobnom uvjerenju i njegovu prikazu. Radi se prije svega o pokušaju konstatiranja činjenice gladi za etičkim vrednotama kod suvremenog čovjeka, i to na raznim područjima životnog djelovanja.

Kod toga mi kao izvor služe spoznaje vlastita zapažanja, sudovi i zapažanja drugih, te konačno izmjena mišljenja kod raznih prigoda. Dakle, izvori spoznaje vlastiti socijalnim naukama.

Svjestan sam kompleksnosti i nedorečenosti ove teme. Ona zapravo nema sve preduvjete da bude predmet znanstvenog istraživanja. Nedostaje joj vremenski razmak i objektiviranost. Moje vrednovanje može imati dakle samo subjektivni karakter, iako je bazirano na trenutno objektivnim činjenicama.

I. UKORIJENJENOST VREDNOTA U MATERIJALNO-DUHOVNOJ STVARNOSTI

Kada govorimo o vrednotama, mislimo zapravo na čovjeka. Što i kakvo je on biće? Antropološki i biopsihološki gledano čovjek je ofvoreno, nestalno biće. Ne

samo na etičkom području, nego i u samoj biopsihološkoj strukturi. On nije totalno dirirano biće. Odatle njegova nesigurnost obzirom na orijentaciju djelovanja, odnosno izbor sredstava života¹. Ovo biopsihološko nesavršenstvo u instinktivnom sustavu čovjek mora nadoknaditi „moralom“ i horizontom vrednota. One mu pružaju kategorije pomoću kojih čovjek može „obrađivati“ svijet i samog sebe. Zato možemo čovjeka definirati kao biće kojem trebaju norme, autoritet, neko uokvirenje. Sve ono što se u tu svrhu poduzima ima karakter vrednote. No, sve nije jednako „vrijedno“ za čovjeka. Tu postoji jedan hijerarhijski sustav važnosti i vrednota. Iz vrednota se mogu deducirati norme, tj. naređenja ili zabrane koje reduciraju mnogostrukost mogućeg ponašanja, te na taj način olakšavaju životnu sposobnost čovjeka. One ujedno omogućavaju nastanak i opstanak određene društvene zajednice; radu i djelovanju daju opću orijentaciju i smislenost.

Danas znamo da nikada nije postojao ni čovjek ni društvo bez normi, bez određenih vrednota, ideala i tipova vladanja. Isto je tako sigurno da se sustavi vrednota mijenjaju tokom povijesnog procesa. Jedno od najzanimljivijih pitanja s tim u vezi jest pitanje zašto dolazi do promjena vrednota; tko su ti pokretači kojima uspijeva unijeti nove vrednote u društvo odnosno odstraniti stare. O tome bi, dakako, trebalo izraditi poseban prikaz.

Ovdje napominjem samo neke aspekte pod kojima se može prići ovom kompliciranom pitanju.

Čovjeka ne smijemo gledati apstraktno, nego uronjenog u razne odnose i životne situacije. Apstraktni čovjek ne postoji. Dakle, ne postoji ni apstraktni način dolaženja čovjeka do vrednota, normi, ideala. Ako želimo barem približno doći do odgovora na pitanje odakle čovjek crpi vrednote, onda moramo analizirati konkretnog čovjeka, čovjeka koji se kreće na određenim područjima objektivne stvarnosti i koji u njima razvija svoju aktivnost. Ovdje se još ne postavlja pitanje da li čovjek slobodno ili prisilno živi i djeluje u ovoj ili onoj situaciji. Važna je sama konstatacija. U tom smislu čovjeka i njegov odnos prema etičkom sistemu pokušavamo razumjeti iz njegove biopsihološke prošlosti, iz njegove psihosocijalne sredine u sadašnjosti, te konačno iz njegove situiranosti u društvenim pod-sistemima: privredi, znanosti, tehnici, politici. Sve ove komponente moramo uvrstiti u analizu slike čovjeka. Kod toga nam mora biti jasno da svako od ovih područja podliježe vlastitoj zakonitosti, a to znači vlastitom moralu i vlastitom sustavu vrednota. Zato i kažemo npr. „radni moral“, „moral potrošača“, „etos liječnika“ i sl. Čovjek u proizvodnji, na primjer, reglementiran je i normiran u svrhu postignuća onih vrednota koje dominiraju na privrednom području. Onog časa kada čovjek stupi na područje ekonomije kao proizvođač dolazi do „ugovora“ između čovjeka i „zakonitosti“ ekonomije. Čovjek ujedno postaje subjekt i objekt procesa proizvodnje i privređivanja. Kao subjekt može postavljati norme svog djelovanja, izabirati vrednote za kojima će težiti. No, kod toga nije posve slobodan. On se mora podložiti „zakonitosti“ i određenim vrednotama. Utoliko je čovjek objekt tog procesa. Osim toga nalazi već po-

---

¹ Usp. A. GEHLEN, *Moral und Hypermoral*, Frankfurt a. d. Main ²1970, 9 sl.; W. LEPE-
NIES/H. NOLTE, *Kritik der Anthropologie*, München 1971.

stojeće norme i vrednote, koje mora najprije prihvatiti ukoliko mu je stalo do toga da se aktivira na određenom području. Tek tada mu je otvoren put k vlastitom doprinosu u izradi možda novih vrednota i normi. Kod toga često dolazi do konflikata. To je i razumljivo. Tko postavlja pitanja odnosno tko određenu stvarnost — u našem slučaju postojeći sistem vrednota — stavlja u pitanje, taj nužno mora izazvati konflikt.

U današnjem društvu, u kojem već radi podjele rada postoji više područja djelovanja, često dolazi do napetosti i konkurencije između pojedinih sustava vrednota. Evo jednog primjera: Na području privrede kao vrednota-voditeljica vlada korisnost, eficientnost, optimiranje prihoda. U isto vrijeme na području privatnog života kao vrednota-voditeljica vrijedi kvaliteta života, izražena u čistom zraku, pitkoj vodi, prirodnoj sredini, miru, tišini i sl. Čini se da ova dva područja ne mogu živjeti u skladnosti jedno pored drugog. Konflikt je neizbježan. Dode li do krize, mora se naći neko rješenje. Koja vrednota će „pobijediti“? Tko će o tome odlučiti? Zaista zamršeno pitanje! Ovakvih primjera i slučajeva ima mnogo. U sličnoj situaciji nalazi se čovjek pojedinac koji svoju aktivnost često razvija na više područja: u privredi kao proizvođač ili manager; u politici kao funkcionar; u znanosti kao istraživač; u privatnom životu kao otac i muž; u odgoju kao pedagog. Taj čovjek je sigurno u vlastitoj duši iskusio što znači riječ „konflikt“. Iz tog aspekta bismo mogli čovjeka definirati također kao biće koje živi u stalnom i mnogostrukom konfliktu². Sve ovo se još više zaoštava onim časom kada čovjek konkretno područje svoje aktivnosti konfrontira s etičkim sustavom vrednota, tj. kada si postavi pitanje o etičkom dobru svog djelovanja. Što da radi? Ovu situaciju plastično opisuje Marx u svojim *Ekonomsko-filozofskim spisima*: „Ako pitam nacional-ekonomistu: Pokoravam li se ja ekonomskim zakonima kada primam novac za jeftinu ponudu svog tijela tuđoj strasti... ili postupam li nacionalekonomski, kada prodajem svog prijatelja Marokancima?, on će mi odgovoriti: Ne. Tvoj postupak se ne protivi mojim zakonima, ali pogledaj malo oko sebe, što gospodin moral... kaže?; moj nacionalekonomski moral nema ništa protiv tebe“³.

Time smo zapravo došli do bitne problematike naše teme koju bih formulirao ovako: Da li je etički sustav vrednota jedan između mnogih drugih sistema vrednota ili pak je on reprezentant najviših vrednota, te zbog toga norma, kriterij i temelj vrednovanja za sve druge vrednote? Konkretno govoreći u smislu naše teme: Da li suvremeni čovjek priznaje prioritet etičkih vrednota; da li ih traži i osjeća glad za njima?

Odgovor na ova pitanja pokušat ću naći pomoću analize pojedinih područja na kojima suvremeni čovjek radi i djeluje, u prvom redu područja znanosti i privrede.

---

² Usp. H. L. LÜCKERT, *Der Mensch - das konfliktträchtige Wesen*, Frankfurt 1964.

³ K. MARX, *Ökonomisch-philosophische Manuskripte*, MEGA I 3, 131 s.

II. ETIČKE VREDNOTE I KULTURNO-SOCIJALNA STVARNOST

A) SUSTAV VREDNOTA NA PODRUČJU ZNANOSTI

Već odavno je poznato da je znanost moć. Danas ova spoznaja nema samo teoretsku važnost, nego prije svega praktičnu.

Vrednota-voditeljica na području znanosti je istina. Sav napor ljudskog uma upravljen je ka otkrivanju istine. Kada se ova poveže s tehnikom, čovjek na ruku dobiva izvor moći koju može po volji primijeniti u oblikovanju stvarnosti. Sustav vrednota je dakle očit: traženje istine, posjedovanje istine i moći, mogućnost oblikovanja, stvaranja, preinačenja. To je moral učenjaka. To su njegovi ideali za koje živi i koje uvijek i ponovno želi ostvariti. Dakle, neprestani prirast novih istina, nove moći, novih mogućnosti? Po naravi stvari, po imanentnom zakonu ovog područja može se reći: da, uvijek dalje i dalje. Ali pod jednim uvjetom: ako se zaboravi na etičko pitanje i ako se izgubi iz vida etička implikacija znanosti i njezine moći. Prvo etičko vrednovanje ovog područja je na vidiku kada se „znanstvena” istina i vrednote znanstvenog područja stave u relaciju prema čovjeku. To znači kada se vrijednost teoretsko-praktične istine znanosti stavi u relaciju s vrijednošću čovjeka. Koji bi inače bio njezin drugi cilj ako ne čovjek i omogućenje života dostojnog čovjeka? Teoretsko-praktična istina znanosti mora dobiti etički karakter. Ona treba biti „ljudska” istina. Kao primjer navodim medicinu i bolesnika. Saopćiti medicinsku istinu, tj. da je dotični bolesnik obolio npr. od raka i da ima još dva mjeseca života, bio bi u određenim okolnostima zločin. Zato će svaki etički svjestan liječnik u tom slučaju postaviti etičko pitanje: Da li da saopćim ovu krutu istinu ili ne? Sličnih primjera ima jako mnogo. Time hoću reći da znanost ne smije slijepo slijediti svoju zakonitost. Ona se ne smije držati principa: Sve što je moguće ostvariti, neka bude ostvareno. Znanost mora biti svjesna etičke dimenzije svog rada i svojih rezultata. Ona snosi odgovornost prema čovjeku i društvu⁴. Sloboda istraživanja, znanstvena znatiželja ne mogu danas dostatno opravdati znanost i njezine rezultate. Sjetimo se samo što sve danas mogu polučiti medicina, biokemija, elektronska tehnologija! Jedino ograničenje može ovdje dati etička svijest. Postoji li ona? Da li se osjeća potreba za etičkom orijentacijom znanosti?

Odgovor je pozitivan. Evo nekoliko dokaza za tu tvrdnju.

Mnogi naučenjaci svoju etičku svijest izražavaju u formi kritike moderne znanosti. Oni argumentiraju ovako: znanost i tehnologija postale su svrha samima sebi. One su zapravo izgubile karakter sredstva za postignuće neke svrhe izvan njih samih. One se ne smatraju instrumentalnom vrednotom, već vrednotom u sebi. Za njih vrijedi načelo: 'Budući da mogu, to ću i učiniti'. Opravdanje čina je, dakle, u mogućnosti njegovog izvođenja. U tu svrhu postoji stalna kooperacija između znanosti i tehnologije.

⁴ Usp. C. Fr. von WEIZSÄCKER, *Die Tragweite der Wissenschaft*, 1964; G. Picht, *Wahrheit - Vernunft-Verantwortung*, 1969.

Ova problematika još se više zaoštrava zbog činjenice da znanost i tehnologija svoje ne-etičke principe i kriterije prenose i na druga područja i tako nameću svoja, shvaćanja drugim sustavima vrednota. Ovo nezdravo stanje moglo bi se riješiti jedino tada kad bi znanost bila spremna da se podredi etičkom vrednovanju. Ali u tu mogućnost mnogi sumnjaju. Tako piše Schelsky: „Mnogi uviđaju da se tehnički napredak za stalno može održati pod kontrolom jedino ako čovječanstvo jednako napreduje i u moralnom pogledu... No do sada je jedva tko o tome konkretno razmišljao. Osim toga, vlada opća smetenost kod pomisli na koje mjesto u tom perfektnom i automatskom procesu bi trebalo staviti instancu moralnog odlučivanja”⁵. Zbog toga Marcuse pesimistički zaključuje da su znanost i tehnologija stvorile sebi svoj nacrt svijeta koji tendira k porobljavanju prirode i čovjeka. To po mišljenju Marcusea vodi u katastrofu⁶. Ovaj pesimizam nije vlastit samo filozofima i sociolozima. I među poznatim učenjacima prirodnih znanosti postaje sve jasnije da znanost i tehnologija ne smiju biti prepuštene sebi samima. Nužna je etička orijentacija. Na žalost, i tu vlada pesimizam.

Max Born piše: „Samo optimist se može nadati da će iz ove džungle nastati jedna nova etika, i to još pravovremeno da spriječimo atomski rat i sveopće uništenje. Ali upravo zbog načina prirodoznanstvene revolucije nema rješenja ovog problema u ljudskoj misli... Jako me uznemiruje pomisao da se više ne da popraviti onaj prekid u ljudskoj civilizaciji koji je izazvalo otkriće prirodoznanstvene metode. Ja volim prirodnu znanost. Ipak, osjećam da je ona tako jako protiv povijesnosti razvoja i tradicije, da to naša civilizacija ne može apsorbirati. Ja sam svjedok političkih i vojnih zločina te potpunog sloma etike (Born misli na nacionalnoscijalizam i drugi svjetski rat). Sve to nije simptom jedne privremene društvene slabosti. To je nužna posljedica prirodoznanstvenog uspona...”⁷.

U ovim riječima ne osjeća se samo „glad” za etičkim vrednotama. Ovdje je izraženo duboko uvjerenje da čovječanstvo srlja u katastrofu ukoliko ne bude našlo snage za novu etičku orijentaciju, osobito na području znanosti i tehnologije.

Danas ima jako mnogo literarnih djela koja anticipiraju tu katastrofu i opisuju stanje svijeta nakon katastrofe. Kao primjer želim prevesti nekoliko redaka iz djela Jörg Zinka *Posljednji dani stvorenja*: „Na početku stvori Bog nebo i zemlju. Ali nakon mnogo milijuna godina bijaše čovjek konačno dovoljno muflar. On reče: Tko govori ovdje o Bogu? Ja uzimam svoju budućnost sâm u ruke. On je uzme, i započne posljednjih sedam dana zemlje.

Ujutro prvog dana odluči čovjek da bude slobodan i dobar, lijep i sretan. Ne više slika nekog Boga, nego da naprosto bude čovjek. I budući da mora u nešto vjerovati, vjerovalaše u slobodu i sreću, u burzu i napredak, u planiranje i svoju sigurnost. Za svoju sigurnost ispunio je tlo pod nogama raketama i atom-

---

5 H. SCHELSKY, *Auf der Suche nach Wirklichkeit*, Düsseldorf/Köln, 1969, 101 s.

6 H. MARCUSE, *Der eindimensionale Mensch*, Neuwied/Berlin, 1970, 180.

7 M. BORN, *Die Zerstörung der Ethik durch die Naturwissenschaft*, in: H. Kreuzer, hrsg., *Literarische und naturwissenschaftliche Intelligenz, Dialog über die zwei Kulturen*, Stuttgart 1969, 182, 185.

skim glavama... Četvrtog dana pogiboše tri od četiri milijarde ljudi. Jedni od bolesti koje je čovjek sam uzgojio, a netko je zaboravio zatvoriti spremišta koja su bila pripravljena za slijedeći rat... Petog dana pritisnu posljednji ljudi na crveno dugme. Osjećali su se naime ugroženima. Vatra obujmi zemljinu kuglu, brda gore, mora se isparavaju... Šestog dana nestane svjetla... Sedmog dana bijaše tišina. Konačno. Zemlja bijaše pusta i prazna... Tamo negdje u paklu pripovijedahu napetu povijest o čovjeku koji je uzeo u svoje ruke svoju budućnost. I grohot odzvanjaše sve do evandeoskih korova”⁸.

B) SUSTAV VREDNOTA NA PODRUČJU PRIVREDE

U prvom dijelu pokušao sam objasniti da svako područje ljudske aktivnosti posjeduje vlastitu zakonitost i vlastiti sustav vrednota. Jednako sam napomenuo da nijedno područje ne može postojati autonomno, nego da se ono nužno nalazi u relaciji s drugim područjima ljudskog života i djelovanja, a u prvom redu u odnosu prema čovjeku i ljudskoj zajednici. Kod toga se automatski postavlja pitanje odnosa prema etičkim vrednotama. Upravo sam pokušao pokazati tu strukturu na znanstvenom području. Sada želim to isto pokušati i za područje privrede.

Pojam „privreda” razumijem u smislu klasične nacionalne ekonomije: sustav slobodnog tržišta. Taj model dakako danas nigdje ne postoji. On je u velikoj mjeri podvrgnut političkoj zakonitosti u demokratskom procesu odlučivanja u liberalno-parlamentarnom uređenju na Zapadu, odnosno zakonitosti ideološkog fiksiranja u socijalističkim uređenjima na Istoku. Ipak se lako daje iskristalizirati vlastita zakonitost privrednog područja, osobito iz stvarnosti na Zapadu.

Tu nalazimo otprilike ovaj sustav vrednota: Cilj privrede i privrednika jesu profit, individualni egoistički interesi, racionalnost i eficijentnost u ulaganju kapitala u svrhu što većeg dobitka. Zajedničko dobro i humanost s obzirom na radnu snagu nisu direktni ciljevi i vrednote privrednog procesa, iako se oni izričito ne isključuju⁹.

To možemo nazvati „moralom” privrednog liberalizma. Po sebi gledajući, ove su vrednote etički barem indiferentne. Važno je kod toga kako čovjek procjenjuje te vrednote. Smatra li on da su te vrednote u službi viših humanih vrednota, ili pak su one za njega apsolutne, pa prema njima uređuje sav ostali način života?

Nema sumnje da današnje čovječanstvo – barem jedan dio – visoki standard života zahvaljuje upravo tom privrednom moralu, odnosno tom „duhu kapitalizma” kako ga naziva Max Weber.

Max Weber je dokazao da „duh kapitalizma” vuče korijenje iz kršćanske etike. Bez protestantske etike u shvaćanju rada, zvanja, težnje za dobitkom i bogatstvom, askeze ne bi bilo današnjeg materijalnog napretka. Motivi tog „duha kapi-

8 JÖRG ZINK, *Die letzten Tage der Schöpfung*, in: ders.: *Die Welt hat noch eine Zukunft*, Stuttgart/Berlin 1973, 17.

9 Usp. M. FRIEDMANN, *Kapitalismus und Freiheit*, Stuttgart 1971, 175 s.

talizma" bili su religiozni: vršenje volje Božje, postignuće izvjesnosti vječnog spasa i izabranja¹⁰.

Govoreći u smislu naše teme to znači da su općenito vrednote privrednog područja služile religioznim vrednotama, a napose najvećem dobru: vječnom spasenju.

Max Weber je 20-tih godina našeg stoljeća, prigodom objavljivanja svojih radova, kod mnogih „prosvjetljenih“ izazvao smijeh. Tada je još bila moda prikazivati kršćanstvo kao kočnicu svakog napretka. Danas opet doživljavamo nešto posve drugo, naime optužbu da je kršćanstvo krivo za današnji nečovječni materijalizam i hedonizam. Carl Amery npr. piše da su i pozitivni i negativni elementi današnjeg privrednog života posljedica prihvatanja glavnih načela judaičko-kršćanske tradicije¹¹. To još jasnije argumentira Lyun White jr. kada zahtijeva da se moramo odreći kršćanske istine i načela da je sve stvoreno Bog dao na službu čovjeku. Inače ćemo doživjeti zla vremena, kaže White¹².

U prijašnja vremena kršćani su bili krivi što materijalni napredak nije brže „napredovao“, danas su opet optuženi zato što se napredak prebrzo ostvaruje, sa svim svojim negativnim posljedicama. Ima dosta istine u ovom načinu mišljenja. Mi smo često prebrzo bili spremni pokazati kako se mi kršćani, kao i naša Crkva, borimo za napredak i kako je zapravo emancipacija čovjeka, njegova autonomija i cijeli proces sekularizacije posve u skladu s Božjom istinom.

Na moguće negativne posljedice u vezi s tim premašlo smo mislili. Usprkos svemu tome mora nas ohrabriti spoznaja da je upravo kršćanska etika odigrala jednu od najvažnijih uloga u nastanku modernog načina života i privređivanja. Tim više što se ne daje dokazati da je kršćanstvo izazvalo sve moguće krize kapitalističkog svijeta. Jedno je sigurno: današnji materijalističko-hedonistički stil života započinje onog časa kada nestaje religiozne motivacije u „duhu kapitalizma“, kada materijalne vrednote više nisu u službi etičko-religioznih vrednota i kada čovjek samog sebe proglašava ciljem. Shvaćanje života bez transcendentne perspektive ne može voditi drugamo nego u materijalizam.

Njegovo lice i naličje danas nam je poznato. Sve se kreće oko povišenja nacionalnog dohotka, oko poboljšanja životnog standarda, oko povećanja ponude robom široke potrošnje i sl. Za te vrednote čovjek je spreman prekovremeno raditi, zapustiti svoju obitelj, zanemariti prijateljske odnose i posve zaboraviti na svoje kršćanske dužnosti. Kod toga mu pomažu javne institucije, počevši od banaka s kreditima pa sve do državne politike koja je, čini se, postala rob ove neutažive težnje za materijalnim blagostanjem. Potrebe i želje rastu sve više i stalno nastaju nove, pobudene naravno ili umjetno preko reklama. Nema sumnje, na području privrede došlo je do pre-vrednovanja vrednota. Najmanje su zastupane etičke vrednote i etička orijentacija. Zar je onda čudo što je današnji čovjek izgubio samokontrolu i samokritiku i što više i brže postaje igračka vlastitog nagonskog

---

10 Usp. MAX WEBER, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie I*, Tübingen 1947, passim.

11 C. AMERY, *Das Ende der Vorkehrung*, Hamburg 1972, 16.

12 Cit. u: K. SCHOLDER, *Grenzen der Zukunft*, Stuttgart 1973, 103.

elementa? Ovime nikako ne želim umanjivati vrijednost, i to etičku vrijednost postignutog materijalnog blagostanja. Raditi na oslobađanju čovjeka od gladi, bolesti, rata, nepismenosti, neizvjesnosti u svakom je pogledu jedna od primarnih etičkih dužnosti svakog čovjeka. Glad za duhovnim i humanim vrednotama pobudit će se – optimistički gledano – onog časa kada bude nestalo fizičke gladi. Čovjek duže vremena ne može živjeti samo od kruha. Istinitost ove izreke već dolazi na vidjelo.

Ima dovoljno znakova za to da je barem dio čovječanstva – mislim na Evropu i Ameriku – došao na prekretnicu. Osjeća se glad za novom orijentacijom, za alternativom dosadašnjem načinu života. Na kulturno-umjetničkoj sceni ova se kriza osjećala već dvadesetih godina našeg stoljeća. Sjetimo se da je odsutnost svakog smisla i svih ljudskih vrednota bila glavna tema najvažnijih nosilaca duhovnog stvaranja: Kafke, Musila, Heideggera, Jaspersa. Djela Ionesco-a prikazuju svijet u kojem uopće nema nikakvih smislenih razgovora među ljudima. Beckett ima samo jednu temu: bezbožni, besmisleni svijet. Robbe-Grillet u svojim romanima stvara svijet u kojem ne postoji više nikakva razlika između ljudi i stvari¹³. Poznati Club of Rom (sastav od 70 managera iz svih industrijskih nacija u svrhu proučavanja budućnosti iz analize sadašnjosti) daje svom izvještaju naslov *Čovječanstvo na prekretnici* (Die Menschheit am Wendepunkt, autori: M. Mesarovic / E. Pestel, Stuttgart 1974).

Autori vide spas jedino u nastanku nove svijesti o novim vrednotama. Da kod toga misle i na religiozne vrednote, vidi se iz njihovog zahtjeva da se religije i Crkve posebno angažiraju u ostvarenju novih vrednota. „Crkve trebaju biti vodeće u definiranju onoga što je krivo i što je pravo u okviru daljnjeg razvoja”¹⁴. J. W. Forrester još je jasniji: „... Na religijama i vjerskim zajednicama leži odgovornost da održe i razvijaju dugoročnu svijest vrednota i da spriječe rasulo odnosnih vrednota”¹⁵.

Iz mojih zapažanja, diskusija sa đacima i studentima mogu potvrditi da je mlada generacija svjesna kritičkog stanja svijeta. Organiziraju se akcione grupe mladih u Zapadnoj Evropi i Americi. Na primjeru dviju grupa pokazat će njihove ciljeve i namjere.

Oni hoće ostvariti „novi stil života”, dati „alternativu” današnjem načinu života.

U programu britanske grupe *Life style Cells* nalazimo najjednostavnije izjave i načela: „Mi želimo živjeti jednostavnije da bismo mogli svi preživjeti”. Konkretno to znači „da ćemo svjesnije odlučivati što kupujemo, koliko izdajemo, čega ćemo se odreći... Nećemo se dati zavoditi reklamama. Kupovat ćemo samo ono što nam je nužno. Više ćemo se zalagati za širenje ljubavi prema bližnjemu, pravедnosti i životne radosti među ljudima... Odreći ćemo se večere ili ručka i

13 Usp. L. GOLDMANN, *Der christliche Bürger und die Aufklärung*, Neuwied 1968, 101–103.

14 D. H. MEADOWS, *Das globale Gleichgewicht*, Stuttgart 1974, 258.

15 J. W. FORRESTER, *Ist Humanität überholt?* u: *Bild der Wissenschaft*, 11(1974), 84.

dati tako prištedeni novac gladnima... Članovi grupe sastaju se redovito radi ohrabrenja i podupiranja”¹⁶.

Pod tematikom *Kakva Švicarska sutra?* jedna grupa u Švicarskoj propagira „novi stil života”. „Mi smo spremni promijeniti naš životni stil, npr. biti skromniji u potrošnji; odreći se stalno rastućeg osobnog dohotka, a sve to zato što je situacija u svijetu kritična... Spremni smo odreći se privatnog auta, manje konzumirati meso... Tražimo strukturalne promjene u društvu...”

Osim ovih organiziranih grupa ima prigodnih akcija koje imaju za cilj da kod ljudi probude novu svijest: akcija – danas bez mesa, akcija – traži svog bližnjeg i sl. Na ulicama se dijele leci dotičnog sadržaja. Aktivisti diskutiraju s prolaznicima.

Nema sumnje da se ovdje radi o svjedočanstvu. Mladi ljudi žele svratiti pažnju suvremenog čovjeka na jednu već davno poznatu krepost: na krepost umjerenosti. Ona se s pravom može smatrati temeljem i izvorom civilizacije i kulture, a za naše doba možda jedinom nadom da čovječanstvo preživi.

U diskusijama mladi ljudi izražavaju uvjerenje da je danasnji materijalizam kriv za višestruku krizu našeg doba. Isto tako uvidaju nužnost promjene. Ipak su skeptični da li će doći do novog načina života. Na slobodnoj bazi jedva, misle oni. Čovjek, dakle, mora biti *prisiljen* na promjenu. Možda zato što je istinita izreka Dobriše Čosića koja mi upravo pade na pamet: „Kada jedan narod zapadne u zabludu, neće ga iz nje izvući niti mudraci niti proroci, nego jedino vrijeme i nesreća”.

ZUSAMMENFASSUNG

Unsere Zeit ist durch eine tiefgreifende Krise der ethischen Werte und der von ihnen abgeleiteten Handlungsnormen gekennzeichnet.

Das ist zunächst dadurch bedingt, dass jedes zahlreicher Subsysteme eigene Wertvorstellung entwickelt und sich danach zu handeln verpflichtet fühlt. Man ist geneigt nach dem Prinzip der Machbarkeit und nicht nach dem Prinzip des ethischen Sollens zu handeln. Das gilt vor allem für die Subsysteme „Wissenschaft“ und „Wirtschaft“.

Weiterhin ist zu beobachten, dass nicht einmal der Mensch -dieses Subjekt und Ziel des geschichtlichen Prozesses- als Zweck und Ziel menschlichen Handelns heute gilt, sondern der jeweils eigener Gesetzmässigkeit verpflichtende Sachzwang.

Der den heterogenen Sachverhalten ausgelieferte Mensch beginnt zu begreifen, wegen diesem Stand der Dinge höchst gefährdet zu sein. Aus den wissenschaftlichen und sozialkulturellen Kreisen wird der Hunger nach den ethischen Werten und folglich die Forderung nach Umorientierung des Lebensstils spürbar. Die Wiederbelebung des ethischen Bewusstseins wird als die Aufgabe und die einzige Chance zum Überleben der Menschheit angesehen. Jedoch ist man skeptisch und man befürchtet, dass „weder Propheten noch Weise die Menschheit zu retten vermögen, sondern Zeit und Unglück“.

---

16 Ökumenische Initiative: *Eine Welt*, c/o, Iserlohn, BRD.